

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра політології і соціології

Дипломна робота магістра

з теми:

**“НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ
ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ”**

Виконав:

студент 2 року навчання
спеціальності 052 Політологія
денної форми навчання

Голдибан Сергій Олександрович

Керівник:

Віннічук О. В., кандидат політичних
наук, доцент кафедри політології і
соціології

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2018 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади поняття “національна ідея” в науковій думці.....	12
1.1. Сутність категорії “нації” та особливості її становлення.....	12
1.2. Поняття національної ідеї як невід’ємної складової формування нації.....	22
РОЗДІЛ 2. Генеза та особливості формування української національної ідеї.....	34
2.1. Процес зародження української національної ідеї та її вплив на формування української нації.....	34
2.2. Основні проблеми розвитку української національної ідеї в Радянський період.....	45
РОЗДІЛ 3. Національна ідея періоду незалежності Української держави: проблеми та перспективи формування.....	55
3.1. Національна ідея як чинник консолідації сучасного українського суспільства.....	55
3.2. Основні цінності Майдану та революції Гідності.....	66
Висновки.....	77
Список використаної літератури та джерел.....	81

Вступ

Актуальність. Роль національного чинника і національної проблематики особливо зросла після розпаду Радянського Союзу та утворення на його теренах національних держав. Більшість із них, у тому числі й Україна, розвиваються як демократичні національні держави, що утворилися внаслідок самовизначення корінної нації і стали рівноправними членами світового співтовариства, суб'єктами міжнародної політики.

Особливості становлення нації, їх розвиток, аспекти внутрішнього життя та міжнаціонального спілкування досліджуються в рамках різних наукових підходів. Проте політологічний дискурс зазначеної проблематики є чи не найбільш актуальним в умовах сьогодення. Відповідно до предмету політичної науки, важливим, передусім, є зміст та взаємодія інтересів учасників політичного процесу, фактори їх сили і слабкості, місце і роль у створенні стабільних держав. Саме тому актуальним для нас є розгляд феномену нації як учасника політичного процесу.

Процес політизації етнічності є природним і незворотнім явищем, про що свідчить безперервний процес національного самовизначення та створення нових незалежних держав. Формування націй триває і до сьогоднішніх днів, і не лише в нашій державі, а й у багатьох інших країнах сучасного світу. Підсумком теоретико-методологічних дискусій на тему національної ідеї може бути теза про те, що слід нарешті відмовитися від спроб “вигадати” українську ідею.

Формула національного розвитку, пошук якої й відбувається здебільшого у межах дискурсу національної ідеї, не є чимось окремішнім чи ізольованим від інших питань суспільного буття. Вона покликана виконати інтеграційну функцію, дати єдине розуміння і вирішення більшості соціальних, економічних, культурних проблем. У цьому сенсі проблема національної ідеї актуалізується в конкретних дилемах національного розвитку, які з тих чи інших причин опиняються в центрі суспільної дискусії.

Національно-державне будівництво в сучасній Україні відбувається за умов відсутності чіткого визначення суспільно-політичних, економічних та духовних орієнтирів, а суспільство досі залишається політично та духовно не консолідованим. Також слід зазначити, що характерною ознакою сучасної ситуації в Україні є недостатнє відчуття громадянами України власної причетності до соціального прогресу. Криза ідентичності, відсутність злагоди у масовій поведінці та громадській думці створюють загрозу соціально-політичній стабільності в нашій країні.

Актуальності нашому дослідженню також надає багатоаспектність самої національної ідеї, яка розглядається сучасними науковцями з філософської, історичної, політологічної точок зору. Велике розмаїття досліджень з даної проблематики засвідчує змістовне багатство і складність концепту національної ідеї, яка з наукової точки зору є найважливішою проблемою української сутності. Це дає змогу дослідити еволюцію української ідеї, що пройшла шлях від ідеї національної ідентичності до ідеї державної незалежності. У кожному з підходів відбувається зміщення акцентів у поясненні національної ідеї, критеріїв її формулювання та умов реалізації.

Актуальним для нашого дослідження є також інтерпретація сутності та функціональних особливостей національної ідеї в контексті соціально-політичної консолідації, низький рівень якої ускладнює вирішення багатьох завдань державотворення та не сприяє розбудові громадянського суспільства. При цьому національна ідея як невід'ємний елемент національної свідомості, виявляє себе як в етнокультурному так і в державно-політичному сенсі, адже нація-держава знаходить своє відображення саме в національній ідеї, яка постає як стратегія розвитку і нації, і суспільства загалом. Саме тому національну ідею можна розглядати як один із чинників соціально-політичної консолідації поліетнічної спільноти.

Наша країна обрала шлях розвитку як демократична національна держава. Тому цілком зрозумілим є інтерес до національної ідеї як втілення цього ідеалу протягом років своєї незалежності. Проте можна констатувати той

факт, що формулювання національної ідеї залишається досі не вирішеною проблемою. До національної ідеї апелюють різні політичні сили, її часто і неоднозначно використовують публіцисти та засоби масової інформації. У цьому контексті варто підкреслити, що узгоджена концепція національної ідеї є вкрай важливою для української нації та її суспільства.

Головною проблемою в нашому дослідженні залишається недопущення перетворення соціокультурної біполярності українського суспільства в формат протистояння. При цьому єдність у поглядах на дієві кроки щодо вирішення цього завдання поки що знаходяться лише на початковому етапі. Це частково можна пояснити відсутністю чітко окресленої практично значущої складової національної ідеї. Адже національна ідея завжди лежить в основі державного будівництва, консолідації та розвитку суспільства.

Говорячи про певний кризовий стан ідентичності українського суспільства та низький рівень його консолідованості, перед політичною наукою стоїть завдання сформулювати концепт національної ідеї, який би став основоположним фундаментом соціально-політичної ідентифікації та єдності українського суспільства. Ця проблема залишається недостатньо дослідженою вітчизняною політичною наукою та концептуально не осмисленою у її різних аспектах.

Слід зазначити, що існування суспільства неможливе без інтегруючої ідеї, цілісність якої визначається духовною, творчою діяльністю особистості. Тому в епоху глобалізації великого значення набуває саме національна ідея, яка стає основою духовності і разом з тим – світоглядним забезпеченням способу вільного існування особистості. Формування такої національної ідеї є для України справою надзвичайної ваги й актуальності, тому що власне на її основі повинні визначатися головні орієнтири і цінності розбудови держави в контексті процесів європейської інтеграції.

Що стосується України, то вона обрала шлях розвитку як демократична національна держава. Тому цілком зрозумілим є інтерес до національної ідеї як втілення цього ідеалу протягом усіх років незалежності. Однак проблема

формулювання національної ідеї залишається досі не вирішеною. До національної ідеї апелюють різні політичні сили, її часто і неоднозначно вживають публіцисти та ЗМІ. У цьому контексті варто підкреслити, що узгоджена концепція національної ідеї є вкрай важливою для нації і всього українського суспільства.

Важливою рисою української національної ідеї є не просто укоріненість її в історичному минулому, а й піклування про історичну долю нації, а значить – розуміння в теоретичному плані суті нерозв'язаних проблем, національних інтересів, прогресу українського народу.

Актуальність обраної нами проблематики, полягає ще й в тому, що українська національна ідея є своєрідною концентрацією національної свідомості, яка може реалізуватися лише через свідомість кожного члена суспільства. Саме національна свідомість не лише надає національній ідеї суто національного забарвлення, але й передовсім забезпечує усвідомлення норм тієї чи іншої нації, на яких вона заснована і функціонує.

Об'єктом дослідження є національна ідея як основа сучасного суспільно-політичного розвитку української нації.

Предметом дослідження є вплив національної ідеї на процес державотворення українського суспільства на сучасному етапі розвитку.

Метою дослідження є аналіз впливу системи політичних цінностей на формування українського демократичного суспільства.

Під час написання роботи поставлено декілька ключових **завдань**, що дозволять більш детально розкрити зміст нашого дослідження:

- розкрити сутність нації як суспільно-політичної категорії;
- охарактеризувати особливості формування національної ідеї як невід'ємної складової нації;
- проаналізувати генезу формування української національної ідеї;
- розглянути сутність національної ідеї як основи консолідації сучасного українського суспільства;
- проаналізувати основні цінності Майдану та революції Гідності.

Методологічна база. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які забезпечили цілісний політологічний аналіз проблеми національної ідеї як основоположного чинника сучасного українського суспільства в соціально-політичному аспекті. Методологічною основою роботи є системний аналіз процесів формування та реалізації цього складного феномену, що передбачає одержання багатосторонніх знань про нього і в поєднанні з історичним, порівняльним, функціональним методами забезпечує системність дослідження.

В роботі використано діалектичний метод для аналізу консолідаційного процесу в єдності з процесами формування та реалізації національної ідеї в сучасній Україні. Аналізуючи стан української національної ідеї, в роботі використовувались здебільшого історичний та порівняльний методи. Використання ціннісно-нормативного та соціологічного методів стало доцільним під час дослідженні проблеми особливостей державотворення сучасного українського суспільства. Теоретичне розв'язання проблеми функціональності української національної ідеї на сучасному етапі національно-державного будівництва здійснювалось на основі структурно-функціонального методу в поєднанні з принципом розвитку.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вона є комплексним дослідженням, де здійснено системне дослідження національної ідеї в її соціально-політичному аспекті як основоположного чинника державотворення в Україні. У межах здійсненого дослідження одержано результати, які відзначаються науковою новизною.

Зокрема узагальнено теоретико-методологічні підходи до сутності поняття “національна ідея”, виокремлено історико-культурологічний та політологічний аспекти її розуміння. Здійснено аналіз особливостей процесу формування української національної ідеї. Виявлено особливості соціально-політичної консолідації сучасного українського суспільства. Доведено, що характерними рисами українського суспільства в контексті державотворення є домінування деконсолідаційних тенденцій над консолідаційними.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає в тому, що його основні положення та методологічні підходи можуть бути використані для подальших розробок в цій проблематиці у галузі політології, етнополітології, державного будівництва при дослідженні проблем взаємозв'язку “національного” і “державного”.

Матеріали дослідження можуть бути використанні у навчальному процесі при підготовці студентами до практичних та семінарських занять з таких дисциплін як політологія, етнополітологія, історія української політичної думки, та ін.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані на студентській науково-практичній конференції, що відбулася в березні 2018р. в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації. Стаття з назвою “Національна ідея як невід’ємний чинник формування нації” подано до студентського збірника “Політія”.

Джерельна база. У процесі написання наукової роботи використовувалися праці та публікації як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Це зокрема роботи: Башнянин Г “Українська національна ідея” [4], Безотосний М. “Вплив української національної ідеї на соборність України” [8], Вауліна Ф. “Національна ідея України: комплексний вимір” [12], Волков В. “Українська національна ідея та актуальні проблеми національно-державного будівництва в Україні” [14], Воропаєва Т. С. “Трансформація ціннісних пріоритетів громадян України (1990-2016 рр.)” [19], Галичанець М. “Українська нація: Походження і життя української нації з найдавніших часів до ХІ століття” [21], Грабовська І. “Єврореволюція як революція гідності в контексті цивілізаційної проблематики” [23], Дузь-Крятченко О. “Українська національна ідея: якою їй бути?” [30], Еш Т. “Боротьба за Україну. Звіт Chatham House” [32], Забужко О. “Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період” [34], Карлова В. “Національна ідея сучасної України: проблеми та перспективи формування” [39], Козловець М. “Національна ідея як

рефлексія національно-культурної ідентичності” [46], Колодій А. Рукопис брошури “Нація як суб’єкт політики” [46], Кононенко П. “Національна ідея, нація, націоналізм” [49], Курт Г. “Президентські вибори та Помаранчева революція: вплив на трансформаційні процеси в Україні” [56], Нагорна Л. “Поняття національна ідентичність і національна ідея в українському термінологічному просторі” [68], Нестеренко Г. “Українська політична нація: самоорганізаційні засади становлення” [70], Пасічник В. “Національна ідея в контексті українсько-російських відносин” [76], Поліщук О. “Становлення політичної нації – потреба українського етнонаціонального буття (соціально-філософський аспект)” [81], Степико М. “Українська політична нація: проблеми становлення” [98], Яковлев М. “Україна після Євромайдану: досягнення та виклики” [109].

Детальніше хотілось би звернути увагу на роботу українського дослідника Забужко О. “Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період”. Це перша праця, в якій філософія національної ідеї розглядається як самостійна інтелектуальна течія. На широкому історико-культурному матеріалі автор досліджує місце цієї течії в європейській – і, спеціально, українській – свідомості новітнього часу (XIX - поч. XX ст.). Окремий розділ присвячено національно-екзистенційним пошукам І. Франка, в чийй особі сконцентровано духовний досвід переломного для долі національної культури покоління української інтелігенції.

Актуальною є і праця іншого вітчизняного науковця Кононенко П. “Національна ідея, нація, націоналізм”. Дослідження відомого академіка, лауреата Міжнародної премії імені Й. Гердера присвячено одній з найголовніших проблем, що аналізується й висвітлюється упродовж багатьох століть і все ж лишається в центрі як наукових, так і політичних дискусій – національній ідеї. Особливо гострою вона поставала і є в Україні. На основі історичного процесу цивілізаційно-культурного розвитку, залучаючи найширший український та загальноєвропейський матеріал, автор висвітлює зародження й розвиток націй, причини і наслідки втілення в життя національної

ідеї та різних течій націоналізму, найперше – в історії України. Для тих, хто цікавиться націєтворенням як наукою про Україну та світове українство в усій часопросторовій парадигмі та перспективі їх розвитку.

Особливу увагу слід звернути на роботу Нестеренко Г. “Українська політична нація: самоорганізаційні засади становлення”. У центрі представленої в монографії концепції – ідея про існування самоорганізаційних чинників і механізмів становлення сучасної української політичної нації та національної ідеї, які формувались протягом тривалого історичного розвитку, але здебільшого існували в латентному стані і проявлялись дуже епізодично – коли для цього складались сприятливі умови. Такими “епізодами” були Київська Русь, Козацька республіка, Галицько-Волинське князівство, спроба української державності на початку ХХ ст., Карпатська Україна з жовтня 1938 по березень 1939 р. Саме в ці періоди в тілі української спільноти проявлялись сутнісні риси політичної нації (до яких віднесено певний рівень національної самосвідомості та волю до політичної самоорганізації, що обумовлює формування держави з демократичним ладом правління і націленість на спільне майбутнє).

За посередництвом виділення факторів коротко- і довготривалих параметрів порядку української політичної нації сформульовано принципи оптимізації її сучасного становлення на самоорганізаційних засадах – як відображення закономірностей її історичного самовідтворення.

Важливою для нас також є робота “Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення” українського дослідника О. Радченко. У монографії розглядаються актуальні проблеми формування ціннісних засад і механізмів демократичного державотворення, висвітлюються теоретичні та практичні аспекти переходу України від тоталітаризму до демократії, розкриваються базові цінності сучасної демократії, особливості формування національної ідеї.

Структура та обсяг дипломної роботи включає вступ, три розділи та підрозділи, висновки, список використаної літератури та джерел. Всього 90 сторінок.

Висновки

1. Незважаючи на різноманітність і суперечливість підходів до сутності розуміння “нації”, можна досить упевнено стверджувати про те, що загалом існує усталений набір ознак, за якими представники різних підходів визначають найхарактерніші риси цього феномену. Загалом можемо робити висновок, що нація є особливою формою політичного устрою, специфіку якого слід аналізувати на підґрунті точних визначень. Як будь-яка політична категорія, нація визначається своїм суверенітетом, необхідним всередині для інтеграції населення, яке воно об’єднує, та зовні – для самоутвердження себе як історичного суб’єкта. Варто відзначити, що особливістю нації є об’єднання населення у спільноту громадян, існування якого зумовлює внутрішню та зовнішню політику тієї чи іншої держави.

Сама роль національного чинника та національної проблематики, формування політичних націй особливо зросла після розпаду Радянського Союзу та утворення на його теренах незалежних національних держав. Більшість із них, серед яких і Україна, розвиваються як демократичні національні держави, що утворилися внаслідок самовизначення корінної нації та стали рівноправними членами світового співтовариства, суб’єктами світової політики. При цьому також слід зазначити, що ґрунтовна національна політика є необхідною умовою процесу державотворення в усіх багатонаціональних країнах. Її ефективність залежить від того, наскільки правильно її принципи відображають стан національної ситуації, вміння правлячої верхівки враховувати національні інтереси та сприяти їх гармонії.

2. Однією з найважливіших складових нації – національна ідея. Вона є чітко сформульованою метою, до якої прагне нація. Заперечення реальності існування національної ідеї є запереченням національного розвитку та й самої нації як суб’єкта історичного процесу. За своєю сутністю національна ідея є багатоаспектним поняттям, що акумулює фундаментальні цінності та інтереси, які в свою чергу сприяють об’єднанню більшої частини населення

країни, незалежно від етнічної належності, соціального статусу, і формує певний ідеал як мету розвитку нації.

Проаналізувавши різні підходи до визначення національної ідеї, можна помітити полярність поглядів щодо визначення її практично значущої складової, але водночас наявні дотичні позиції останньої щодо потенціалу та вагомості ролі в консолідаційному процесі. Вагомим результатом теоретичних напрацювань сучасних науковців є поява і накопичення нових методів та підходів у дослідженні феномена національної ідеї.

3. Проблема формування й підвищення національної свідомості та самосвідомості завжди залишається визначальною для збереження, розвитку нації і національної культури. Усвідомлення сутності, сенсу існування свого народу, усвідомлення його самобутності й неповторності завжди виступало чинником прискорення процесу націєтворення. Для України, яка мріяла про власну державу протягом багатьох століть, особливо значущою є ідеологічна єдність, утворення якої неможливе поза національною ідеєю, що протягом усього часу спрямовувало історичний шлях народу.

Сам процес формування української національної ідеї був досить складним та тернистим. Якщо у період кінця XVIII – початку XIX ст. національна ідея розглядалась на етнографічно-фольклорному рівні, у добу романтизму (друга половина XIX ст.) – на рівні науково-просвітницькому, то в кінці XIX – на початку XX ст. вона виступала на політично-державницькому рівні у формі національно-політичних вимог та програм, головним змістом яких було політичне самовизначення української нації. Цей етап підготувало покоління І. Франка, М. Міхновського, Д. Донцов та інших, які трансформували національну ідею у вимогу “самостійної України”, реалізовану в утворенні Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки та їхньою Злукою актом від 22 січня 1919 року.

Поразка української національної революції 1917-1921 років та подальші історичні складнощі перебування України у складі СРСР не змогли знищити національну ідею. Як вияв власної незалежності української нації, її

окремішності й права на вільне національно-політичне життя, вона була ідейним підґрунтям для “розстріляного відродження” 20-30-х років ХХ ст., діяльності ОУН-УПА, визвольної боротьби 40-50-х років ХХ ст., самопожертви та плеяди дисидентів – “шістдесятників”. У нинішній незалежній Україні національна ідея стала одним із державотворчих чинників, засобів консолідації української нації, національного відродження, побудови цивілізованого суспільства.

4. Основними причинами відсутності сформульованої національної ідеї в Україні на початку своєї незалежності став вплив на цей процес як об’єктивних (складність самого феномену “національна ідея” як такої, що весь час в ході політичної еволюції народу вимагає постійного коригування, оновлення та наповнення адекватним змістом, специфічні політико-ідеологічні умови розвитку українського суспільства), так і суб’єктивних факторів, до яких слід віднести безвідповідальні (в окремих випадках провокативні) дії представників еліти. Зокрема, це загострення ідеологічних, регіональних, мовних відмінностей, які спровоковані діями політичної еліти з різних причин, відверта протидія окремих представників еліти щодо подолання розколу в самій українській політичній еліті, параліч державно-національної волі і, як наслідок, нездатність сформулювати, донести до мас та реалізувати національну ідею тощо.

На сучасному етапі розвитку національна ідея має бути проголошена провідними політичними силами та підтримана на державному рівні. Національною ідеєю сьогодення повинна стати ідея єдності української нації та демократизації українського суспільства. Вона має стати серцевиною національної ідеології. Загально-державним ідейним імперативом повинна стати оновлена ідеологія національних інтересів і демократичних цінностей. Сама ж реалізація національної ідеї буде успішною лише в разі забезпечення її активної підтримки абсолютною більшістю населення і лояльного ставлення з боку всіх основних національних груп, соціальних верств і регіонів країни.

5. Події 2004 року відомі як Помаранчева революція, а згодом 2013-2014 р., які в публіцистичній і науковій літературі здобули назву „Революція гідності”, справили значний вплив на пришвидшення демократичного транзиту, зміцнення інститутів громадянського суспільства та формування національної самосвідомості, української національної ідеї. Ці події засвідчили нові зсуви в суспільній свідомості українців, які, по суті, визначали цивілізаційний вибір України.

Підсумовуючи можна дійти висновку, що сьогодні громадяни України перебувають у ситуації ціннісної еволюції. Швидко змінюються їх ціннісно-сміслові поля, багато людей відчують тривогу, страх, невпевненість у своєму майбутньому. Поглиблюються суперечності між усвідомленням необхідності прийняття нових цінностей і суспільних ідеалів, пошуком нового ціннісного консенсусу, а також наявними орієнтирами, які зафіксовані в особистій та суспільній системах цінностей. Саме тому актуалізується потреба у формуванні нової системи цінностей, трансформації української національної ідеї та втілення її в життя.

Список використаної літератури та джерел

1. Авер'янова Н. Українська національна ідея в творчості В'ячеслава Липинського та її роль в сучасному державотворенні / Н. Авер'янова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. – 2008. – № 12. – С. 40-43.
2. Аверьянов Ю. Политология: Энциклопедический словарь / Ю. Аверьянов. – М. : Изд-во Моск. коммерч. ун-та, 1993. – 431 с.
3. Апанович О. М. Національно-визвольні війни в епоху феодалізму / О. М. Апанович // Український історичний журнал. – 1965. – № 12. – С.29-38.
4. Башнянин Г. Українська національна ідея / Г. Башнянин, П. Мисловський // Матеріали Першого “Круглого стола”. Наукова редакція. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2012. – 92 с.
5. Бевзенко Л. Д. Регіон як явище соціальної самоорганізації / Л. Д. Бевзенко // Практична філософія. – 2006. – № 2. – С. 171-175.
6. Безверха Т. Досвід модернізації національної ідеї в процесі формування й розвитку національних держав / Т. Безверха // Публічне адміністрування: теорія та практика : електронний зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 1 (1). – С. 12-17.
7. Безотосний М. Вплив української національної ідеї на соборність України / М. Безотосний // Історична пам'ять. – 2014. – № 30-31. – С. 112-116.
8. Безотосний М. Національна ідея – основа консолідації українського суспільствана сучасному етапі / М. Безотосний // Рідний край. – 2013. – № 2 (29). – С. 69-72.
9. Белл Д. Конец идеологии / Д. Белл; [перевод с англ. под ред. В. Л. Иноземцева.] – М. : Academia, 2001. – 192 с.
10. Бочковський О. Вступ до націології / О. Борковський. – К. : Генеза, 1998. – 305 с.
11. Бубер М. Народ и его земля / М. Бубер; Избр. произведения. – 1979. – 345 с.

12. Вауліна Ф. Національна ідея України: комплексний вимір / Ф. Вауліна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія “Питання політології”. – 2010. – № 885. – С. 23-28.
13. Вовканич С. Чи збережемося без національної ідеї? / С. Вовканич // Універсам. – 2012. – № 7-8. – С. 225-226.
14. Волков В. Українська національна ідея та актуальні проблеми національно-державного будівництва в Україні / В. Волков // Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 1 (38). – С. 60-67.
15. Волошина Н. А. Співвідношення понять “національна ідея” та “патріотизм суспільства” [Електронний ресурс] / А. Волошина. – Режим доступу до джерела: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Gileya/2009_23/Gileya23/F10.pdf.
16. Воропаєва Т. Трансформація ціннісних орієнтацій громадян України (1991 – 2014 гг.) / Т. Воропаєва // Соціально-гуманитарні науки: проблеми і шляхи рішення в умовах сучасного суспільства. Колективна монографія. – Кн. 3. – Ставрополь: Логос, 2014. – С. 52-69.
17. Воропаєва Т. С. Специфіка уявлень громадян України про сучасну українську національну ідею: ціннісний вимір (1993 – 2015 рр.) / Т. Воропаєва // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія, 2015. – Вип. 10. – С. 14-27.
18. Воропаєва Т. Етнопсихологічні дослідження Центру українознавства КНУ імені Тараса Шевченка / Т. Воропаєва / Український соціум: Матеріали засідан. “Круглого столу” від 28 грудня 2005 р. / За заг. ред. Крисаченка В. С. – К.: Знання України, 2005. – С. 77-81.
19. Воропаєва Т. С. Трансформація ціннісних пріоритетів громадян України (1990-2016 рр.) / Т. С. Воропаєва // Перспективні тренди розвитку науки: філософія, література і лінгвістика, культура і мистецтво, архітектура і будівництво, історія. – Одеса: 2016. – № 1. – С. 6-41.

20. Гаврилюк О. Про національну ідею і сучасну молодь [Електронний ресурс] / О. Гаврилюк. – Режим доступу до джерела: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/49716/.
21. Галичанець М. Українська нація: Походження і життя української нації з найдавніших часів до XI століття / М. Галичанець. – Тернопіль: Мандрівець, 2005. – 368 с.
22. Гордієнко М. Цінності майдану як складова модерного націогенезу [Електронний ресурс] / М. Гордієнко. – Режим доступу до джерела: <http://ukrnationalism.com/publications/1870-tsinnosti-majdanu-yak-skladova-modernogo-natsiogenezu.html>
23. Грабовська І. Єврореволюція як революція гідності в контексті цивілізаційної проблематики / І. Грабовська // Філософська думка. – 2014. – №6. – С. 39-45.
24. Гриневич В. Революція, війна і процес творення української нації [Електронний ресурс] / В. Гриневич. – Режим доступу до джерела: <http://uamoderna.com/blog/vladislav-grinevich/revolution-war-nation>.
25. Грицак Я. Критичний огляд інтерпретацій / Я. Грицак // Сучасність. – 1993. – № 4. – С. 159-165.
26. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть [Електронний ресурс] / М. Грушевський. – Львів: Видавництво “Світ”. – 2007. – Режим доступу : <http://hrushevsky.nbu.gov.ua/item/0000429>.
27. Гудзенко О. П. Проблема національної ідентичності у творчості письменників розстріляного відродження / О. П. Гудзенко // Літературознавчі студії. – 2014. – Вип. 42(1). – С. 298-305.
28. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу // М. П. Драгоманов. – Вибране. – К. : Либідь, 1991. – С. 461-558.
29. Драгоманов М. Передне слово [до “Громади” 1878 р.] / М. Драгоманов. – Вибране. – К. : Либідь, 1991. – С. 276-326.
30. Дузь-Крятченко О. П. Українська національна ідея: якою їй бути? / О. П. Дузь-Крятченко, Е. М. Лисицин // Зб. наук. пр. Центру воєнно-стратег.

досліджень Нац.ун-ту оборони України ім. Івана Черняхівського. – 2014. – № 3. – С. 45-49.

31. Ермолаев А. В поисках национальной идеи (философские заметки) [Електронний ресурс] / А. В. Ермолаев. – Режим доступу до джерела: <http://www.sofia.com.ua/page17.html>.

32. Еш Т. Боротьба за Україну. Звіт Chatham House / Т. Еш, Д. Ганн, Д. Лаф. – Королівський інститут міжнародних відносин, 2017. – 111 с.

33. Євсєєва Г. До питання про український менталітет і формування української національної ідеї / Г. Євсєєва, Л. Архипенко // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1. – С. 122-133.

34. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / О.Забужко . – К.: Факт, 2006. – 154 с.

35. Загоруй Г. Досвід зарубіжних країн у побудові політичної нації / Г. Загоруй // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 2. – С. 96-99.

36. Ильин И. Путь к очевидности / И. Ильин. – М., 1998. – 312 с.

37. Канак Ф. Національна ідея у її втіленнях / Ф. Канак // Розбудова держави. – 1998. – № 7/8. – С. 40-47.

38. Капустин Б. “Национальный интерес” как консервативная утопия / Б. Капустин // Свободная мысль. – 1996. – №3. – С. 13-38.

39. Карлова В. Національна ідея сучасної України: проблеми та перспективи формування / В. Карлова // Вісник Національної академії державного управління. – 2010. – № 3. – С. 21-29.

40. Картунов О. В. Вступ до етнополітології / О. В. Картунов. – К. : 1999. – 300 с.

41. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму: Монографія / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.

42. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / В. Кимлічка. – Харків: Фоліо, 2001. – 105 с.

43. Кирик Л. Еволюція концепції українського державотворення в історично-політологічній спадщині В. Липинського / Л. Кирик // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. – 2008. – Вип. 12. – С. 38-40.

44. Ключ А. Українська національна ідея як проблема суспільно-політичної думки ХХ ст. та сучасності / А. Ключ // Вісник Дніпропетровського університету. – 2014. – Т. 22, Вип. 24. – С. 61-66.

45. Коваленко В. Сучасна українська національна ідея як невід’ємний чинник побудови громадянського суспільства [Електронний ресурс] / В. Коваленко. – Режим доступу до джерела: <http://veche.kiev.ua/journal/2830/>.

46. Козловець М. Національна ідея як рефлексія національно-культурної ідентичності / М. Козловець, Ю. Ковтун // Гілея : наук. вісн. – 2013. – № 73. – С. 210-212.

47. Колодій А. Рукопис брошури “Нація як суб’єкт політики” / А. Колодій. – Львів: Кальварія, 1997. – 55 с.

48. Колодій А. Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування в Україні / А. Колодій // Агора. – Випуск 13 : Революція відбулася: що далі? – К.: Стилос, 2014. – С. 22-36.

49. Кононенко П. Національна ідея, нація, націоналізм: Монографія / П. Кононенко. – К. : Міленіум, 2005. – 358 с.

50. Конопельський В. Я. Парадигма громадянсько-територіальної спільності як основа української політичної нації / В. Я. Конопельський // Актуальні проблеми політики. – Одеса: Юридична література, 2001. – Вип. 12. – С. 636-649.

51. Кривошеїн В. Вплив “революції гідності” на політичну та правову культуру українського суспільства / В. Кривошеїн // Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. Серія: Політологія. – 2016. – № 2. – С. 37-58.

52. Крип'якевич І. До питання про національну самосвідомість українського народу в кінці XVI - на початку XVII ст. / І. Крип'якевич // Український історичний журнал. – 1996. – №2. – С. 82-84.
53. Крисаченко В. С. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / В. С. Крисаченко, М. Т. Степико. – К. : НІСД, 2003. – 632 с.
54. Кулиш П. Отпадение Малороссии от Польши (1340-1654) [Електронний ресурс] / П. Кулиш. – М.: Университетская типография, 1888. – Т. 1. – 281 с. – Режим доступу : <http://mnib.malorus.org/kniga/92>.
55. Кульчицький С. Концепції вітчизняної історії / С. Кульчицький // Історія України. – 1997. – № 33. – С. 11-21.
56. Курт Г. Президентські вибори та Помаранчева революція: вплив на трансформаційні процеси в Україні / Фонд ім. Фрідріха Еберта; За ред. Г.Курта та ін. – К.: Заповіт, 2005. – 148 с.
57. Кухта Б. З історії української політичної думки. Текст лекцій: навчальний посібник / Б. Кухта . – Київ : Генеза, 1994 . – 363 с.
58. Кухта Б. Основи політичної науки: [Курс лекцій] / Б. Кухта, Л. Климанська, А. Романюк та ін. – Львів : Кальварія, 1998. – 556 с.
59. Левіна В. Розвиток філософії української національної ідеї у творчості письменників-шістдесятників / В. Г. Левіна // Вісн. Харк. нац. ун-ту. Сер. Теорія культури і філос. науки :[зб. наук. пр.]. – Х., 2014. – № 1083 – Вип. 49. – С. 98-103.
60. Липинський В. Листи до Братів-Хліборобів / В. Липинський. – Київ-Філадельфія, 1995. – 470 с.
61. Ліпкан В. Складові національної ідеї / В. Ліпкан // Право і безпека. – 2002. – № 2. – С. 182-184.
62. Маничев С. Мифология в политических технологиях / С. Маничев. – СПб. : Изд-во С.-Петербур.ун-та, 2000. – 512 с.
63. Медвідь Ф. Український етнос: екологічні реалії і перспективи / Ф. Медвідь // Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська

мораль: українська дійсність і перспективи. – Львів: Місіонер, 2000. – С. 367-377.

64. Медвідь Ф. Феномен “помаранчевої революції” в контексті розбудови громадянського суспільства / Ф. Медвідь, М. Гордієнко // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1. – С. 44-55.

65. Михальченко М. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / М. Михальченко (керівник) та ін. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 336 с.

66. Міхновський М. І. Самостійна Україна / М. І. Міхновський // Р. Коваль [ред., передм.]. – 2-ге вид., випр. – К. : Діокор, 2003. – 77 с.

67. Мотиль. О. Держава і нація / О. Мотиль. – Одеса: Маяк, 1992. – 192 с.

68. Нагорна Л. Поняття національна ідентичність і національна ідея в українському термінологічному просторі / Л. Нагорна // Політичний менеджмент. – 2003. – №2. – С.14-30.

69. Курас І. Національні відносини в Україні у ХХ ст. / І. Курас, М. Панчук. – Київ: Наук. думка, 1994. – 557 с.

70. Нестеренко Г. О. Українська політична нація: самоорганізаційні засади становлення / Г. О. Нестеренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 360 с.

71. Обушний М. І. Політологія: Довідник / М. І. Обушний, А. А. Коваленко, О. І. Ткач. – К. : Довіра, 2004. – 599 с.

72. Одарченко К. У пошуках національної ідеї [Електронний ресурс] / К. Одарченко. – Режим доступу до джерела: <https://ua.112.ua/mnenie/u-poshukakh-natsionalnoi-idei-453124.html>.

73. Ольшанский Д. Политико-психологический словарь / Д. Ольшанский. – М.: Академический проект, 2002. – 576 с.

74. Палій Г. О. Проблема формування української політичної нації: аспект загальнонаціональної ідентичності / Г. О. Палій // Політичний менеджмент. – 2003. – № 1. – С. 93-100.

75. Пархоменко В. Національна ідея в Україні спрацювала / В. Пархоменко // Інститут демократії імені Пилипа Орлика. – 1997. – №128. – 24 липня. – С. 7-12.
76. Пасічник В. М. Національна ідея в контексті українсько-російських відносин: Навч. Пос / В. М. Пасічник. – Львів: СПОЛОМ, 2007. – 182 с.
77. Пахльовська О. Російська мова і демократія: нерозв’язана дилема історії / О. Пахльовська // День. – 2005. – 15 лютого. – С. 4.
78. Пашкова О. Тож чи потрібна українська національна ідея? / О. Пашкова [Електронний ресурс] // Сайт журналу Верховної Ради України “Віче”. – Режим доступу до джерела: <http://www.viche.info/journal/1064/>.
79. Пірен М. Архетипові засади становлення та розвитку української національної ідеї / М. Пірен // Публ. управління: теорія та практика. – 2013. – Спец. вип. – С. 136-143.
80. Піскун В. Незалежність України як визначальний чинник національної ідентифікації українців / В. Піскун // Історія України. – 2004. – № 43. – С. 45-51.
81. Поліщук О. С. Становлення політичної нації – потреба українського етнонаціонального буття (соціально-філософський аспект) / О. С. Поліщук. – Персонал. 2006. – № 4. – С. 23-29.
82. Полонська-Василенко Н. Історія України / Н. Полонська-Василенко. – Т. 1. – К., 1992. – 457 с.
83. Пономаренко О. Формування української національної ідеї в XVII ст.: історіографічний аспект / О. Пономаренко // Сіверянський літопис. – 2011. – № 6. – С. 10-22.
84. Попович М. Українська національна ідея / М. Попович // Вісник Національної академії України. – 2005. – № 8. – С. 14-20.
85. Промова Президента України В. Ющенка перед Майданом 23 січня 2005 року // Україна молода. – 2005. – 25 січня. – С. 3.

86. Пухкал О. Національна ідея як важливий чинник розвитку громадянського суспільства в Україні / О. Пухкал // Економіка та держава. – 2013. – № 2. – С. 118-121.
87. Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення: монографія / О. В. Радченко. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2009. – 380 с.
88. Ребет Л. Теорія нації / Л. Ребет – Львів: Державність, 1997. – 190 с.
89. Римаренко Ю. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Ю. Римаренко та ін. – К. : Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.
90. Ростовський А. Українська національна ідея: від плачу до конструктивного діалогу. Навіщо потрібна загальнонаціональна ідея Україні? / А. Ростовський, Ю. Штепа // Дзеркало тижня. – 2006. – 15 вересня. – С. 9-10.
91. Рудакевич. О. Українська національна ідея в період гетьманування Богдана Хмельницького / О. Рудакевич // Вісник ТДТУ. – 1996. – № 1. – С.18-24.
92. Сабадуха В. Українська національна ідея та концепція особистісного буття / В. Сабадуха // Мандрівець. – 2012. – № 6. – С. 4-14.
93. Самчук З. Ф. Світоглядні основи соціально-філософського дослідження ідеології: проблема критеріїв та пріоритетів вибору / З. Ф. Самчук. – Д. : АРТ-ПРЕС, 2009. – 904 с.
94. Свідзінський А. Українська національна ідея та шляхи її втілення / А. Свідзінський // Універсум. – 1996. – № 11-12. – С. 14-17.
95. Скуратівський, В. Гуманітарна політика в Україні: навч. посіб / В. Скуратівський, В. Трощинський, С. Чукут. – К. : Міленіум, 2002. – 262 с.
96. Слабошпицький М. Пейзаж для помаранчевої революції. Хроніка-колаж / М. Слабошпицький. – К., 2005. – 260 с.
97. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / Е. Д. Сміт. – К., 1996. – 224 с.
98. Степико М. Українська політична нація: проблеми становлення / М. Степико // Політичний менеджмент. – 2004. – №1. – С. 19-29.
99. Сціборський М. Націократія / М. Сціборський; викон. В. Рог. – Вінниця: Держ. картограф. ф-ка, 2007. – 106 с.

100. Телешун С. Проблема формулювання національної ідеї в контексті збереження унітарного державного устрою України / С. Телешун // Людина і політика. – 2000. – № 3. – С. 76-79.

101. Ткаченко О. Розбудова України після Помаранчевої революції [Електронний ресурс] / О. Ткаченко. – Режим доступу до джерела: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=459>.

102. Токар Л. Національна ідея як внутрішня сутність і самовираження нації / Л. Токар // Українознавство. – 2002. – Ч. 4. – 48-54.

103. Толочко П. Имеет ли Украина национальную идею? / П. Толочко // Киевские ведомости. – 1995. – 18 окт. – С. 9.

104. Федоренко С. Дослідження феномена української національної ідеї у вітчизняній історіографії / С. Федоренко. – С. 200-203.

105. Франко І. Поза межами можливого / І. Франко. – Т. 45. – 470 с.

106. Хриков Є. Національна ідея: методологічні засади аналізу, визначення та реалізації [Електронний ресурс] / Є. Хриков. – Режим доступу до джерела: <http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php>.

107. Чалый В. Куда ведет Украину “дорожная карта” евроинтеграции / В. Чалый, М. Пашков // Зеркало недели. – 2007. – 17 марта. – С. 5.

108. Шайгородський Ю. Цінності як детермінанти суспільного розвитку / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. – Вип. 26. – 2012. – С. 219-228.

109. Яковлев М. Україна після Євромайдану: досягнення та виклики / Ред. М. Яковлев, О. Гарань. – Київ: Фонд “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва, 2015. – 132 с.